

Драгана Ђатовић, Весна С. Алексић, *Париски компромис.*
Решавање спора о регулисању дугова Краљевине Србије између
Француске Републике и Краљевине Југославије.
Београд: Институт за новију историју Србије, 2023, 245.

Монографија *Париски компромис*, коју као коауторке потписују Драгана Ђатовић и Весна Алексић, пружила је домаћој историографској публици релативно ретку прилику да прошири и продуби своја знања о економској историји Југославије која упорно остаје у сенци интересовања историчара за неке друге, „крупне“ теме из области политичке, дипломатске или војне историје. Ова књига, међутим, на најбољи начин показује како управо економска историја, у овом случају тема која се тиче питања регулисања и плаћања дугова некадашње Краљевине Србије, може да покаже сву испретеност економских, политичких, па и геополитичких интереса за којом, понекад и безуспешно, трагамо истражујући поменуте „крупне“ теме. Ова зналачки одабрана тема показује како се питање као што је отплата дугова једне државе према повериоцима из друге државе, а која се пре Првог светског рата одвијала уредно и рутински, услед промена које је донео рат претворила у прворазредно међудржавно питање између Краљевине СХС/Југославије и Француске. Управо на оваквој теми, могуће је сагледати комплексност и дубину свих промена које је донео тек окончани Први светски рат и у којој мери послератни свет више није био ни налик ономе пре тог, до тада највећег сукоба у историји човечанства. Читалац пред којим се нађе ова књига, захваљујући умешности ауторки да текст добро структурирају и логички расподеле, биће у прилици да разуме веома

компликоване процесе којима се књига бави, чак и уколико не поседује неко веће предзнање из области економске историје Југославије и међуратне Европе, за шта су најзаслужнији уводни делови текста.

Поред предговора, уводним деловима ове монографије можемо сматрати и посебне уводне напомене, као и прво поглавље текста које се бави стањем у коме су се после Првог светског рата нашли француски франак и југословенски динар. У *Предговору* (стр. 9–20) ауторке нас упознају са генезом свог интересовања за ову тему, као и са изворима на којима су засновале своје истраживање. Уз исцрпно објашњење самог појма задуживања држава и инструмената који су то омогућавали, ауторке су читаоцима пружиле и неопходна објашњења самог процеса задуживања и потоњих дужничко-поверилачких односа и проблема до којих су они доводили у пракси. У *Уводним напоменама* (стр. 21–28) читаоци су детаљно упознати са конкретним подацима о свим зајмовима Краљевине Србије који су, највећим делом, узимани на француском финансијском тржишту у другој половини 19. и почетком 20. века. Тиме је појашњено који су зајмови, тј. њихова отплата, били предмет спора после Првог светског рата, колики је био њихов износ и за које намене су својевремено узимани. Прво поглавље под насловом *Франак и динар пре и после Великог рата* (стр. 29–60) представља трећу компоненту која је, уз предговор и уводне на-

помене, допринела да текст монографије *Париски компромис* буде у највећој могућој мери разумљив и користан, не само стручњацима, већ и читаоцима и историчарима који не поседују знатнија предзнања из области економије. То је постигнуто детаљном анализом финансијског и економског стања у Европи непосредно после Првог светског рата, односно, анализом хаотичног стања у коме су се, због изузетних ратних напора и исцрпљивања финансија свих зараћених страна, нашле све европске земље, чак и оне које су у сукобу биле неутралне. Тиме је читаоцу јасно стављено до знања да се у корену спора између Краљевине СХС/Југославије и портера (власника) државних обвезница Краљевине Србије који је ескалирао 1924. године, налазило питање обезвређених валута које су током рата напустиле златни и прешле на папирни стандард, као и однос франка и динара у околностима немогућности Немачке да исплаћује ратне репарације на које су многе земље, па и Краљевина СХС/Југославија, полагаале право.

Друго поглавље, *Оштећени француски портери* (стр. 61–89), представља својеврстан портрет „друге стране“ у спору, стране која је стајала насупрот интересима Краљевине СХС/Југославије као дужника. Ту другу страну је, у случају зајмова узиманих у Француској, представљала Национална асоцијација француских ималаца хартија од вредности, познатија као Асоцијација француских портера. У питању је била приватна установа која је окупљала све оне који су уписали неки страни зајам, почев од банака и богатих појединаца, до обичних грађана. Ауторке су приказале историјат настан-

ка овог и њему сличних удружења у Великој Британији, Немачкој и другим западноевропским земљама-извозницама капитала, њихову делатност и судбину пре и после Првог светског рата. Оне су такође истакле да је после рата Асоцијација француских портера, иако приватног карактера, добила све отворенију подршку француске државе која је, заступајући интересе портера, почела све чешће да врши дипломатски и политички притисак на Краљевину СХС/Југославију. Треће и четврто поглавље ове књиге представљају и њену суштину. Треће поглавље, *Специјални споразум о арбитражи* (стр. 91–112) хронолошки прати збивања која су уследила након двогодишњег периода током кога Француска није успела да наведе Краљевину СХС да прихвати предлог Асоцијације француских портера из децембра 1927. о новом, конверзионом зајму којим би она исплатила 65% вредности зајмова у злату. Крајем 1927. године обема странама постало је јасно да се на тој основи не може доћи до решења, па је одлучено да се спор повери неком међународном арбитражном суду. Да би се до суда уопште дошло, обе стране у спору морале су се претходно усагласити око правног документа који би решио основна питања: којем суду поверити спор, шта је предмет спора, о чему конкретно суд треба да одлучи и како потом применити његову одлуку. Резултат интензивних дипломатских и стручних напора који су трајали месецима био је управо *Париски компромис*, односно, специјални споразум о арбитражи који су 19. априла 1928. потписали амбасадор Краљевине СХС у Паризу Мирослав Спалајковић и заменик министра иностраних посло-

ва Француске, Аристид Бријан. Њиме је спор поверен Сталном суду међународне правде у Хагу који је требало да одговори на кључно питање: у којој валути, златним или папирним францима, Краљевина СХС треба да отплаћује ануитете зајмова некадашње Краљевине Србије. Пето поглавље под насловом *Дипломатски покушаји поравнања пре пресуде* (стр. 113–135) доноси веома занимљив оглед из дипломатске историје који показује на колико високом нивоу је била дипломатија Краљевине СХС/Југославије чији су стручност, знање и искуство дошли до изражаја током покушаја Француске да, пре самог почетка суђења у Хагу, поново покуша да наметне првобитне захтеве Асоцијације француских портера, овог пута позивајући се на тзв. Румунски преседан, односно, на споразум између Румуније и Асоцијације француских портера којим се ова земља обавезала да дугове плати у златним францима. Током неколико месеци грозничаве дипломатске активности у условима светске економске кризе и увођења личне диктатуре краља Александра, до изражаја су дошле све политичке и геополитичке околности које су утицале на овај спор. Међутим, до договора није дошло и спор је дефинитивно чекао одлуку суда у Хагу. Самим суђењем бави се пето поглавље књиге, *Спор пред Сталним судом међународне правде у Хагу* (стр. 137–158), у коме је исцрпно приказана правна и финансијска аргументација обе стране у спору, ток суђења и, најзад, сама пресуда. Одлука коју је донео суд у Хагу била је у корист Асоцијације француских портера, јер је подразумевала да Краљевина СХС/Југославија дугове некадашње Краљевине Србије мора отплатити у златним

францима. Међутим, издвојена судијска мишљења указују да аргументи Краљевине СХС/Југославије нису били без основа и да је умешност њених преговарача и заступника пред судом итекако имала одјека. Ипак, пресуда Сталног суда међународне правде у Хагу донета 12. јула 1929. године није значила и крај спора, јер је предстојао тежи део посла. Две стране у спору тек је требало да се договоре о начину извршења пресуде, с обзиром да је *Париски компромис* то питање оставио отвореним. Најзанимљивији део преговора у том циљу представљају тзв. „тајни преговори“ који су вођени између дипломатских представника Краљевине СХС и Асоцијације француских портера, а који су детаљно анализирани у шестом поглављу *Преговори о нагодби* (стр. 159–179). У том делу текста, ауторке Ђатовић и Алексић веома успешно су показале сукоб интереса, не само двеју страна у спору, већ и постојање различитог односа према Краљевини СХС/Југославији у самој Француској. Председник француске владе Аристид Бријан и Министарство иностраних послова, свакако из геополитичких разлога, били су попустљивији према Београду, док су Асоцијација француских портера, велике француске банке и Министарство финансија, као експоненти интереса крупног капитала, инсистирали на ригиднијој примени пресуде из Хага. Последње, седмо поглавље, *Компромис о регулисању српских државних дугова* (стр. 181–204), говори управо о осетљивом процесу званичних преговора двеју страна којима би се, у сложеним политичким околностима, предвидео прекид преговора и спречила већа штета по југословенско-францу-

ске односе. Уз интервенцију француске владе, коначно је као компромисно решење потписана Конвенција од 5. априла 1930. године која је предвиђала исплату ануитета у златним францима, али по клизној скали према којој би, уз трогодишњу суспензију, исплата почела са 55% вредности франка у злату, да би тек 1958. године достигла 100% вредности у злату. Ипак, ни потписивање ове конвенције није ставило тачку на питање отплате предратних дугова Краљевине Србије, о чему сазнајемо у последњем делу текста, у *Еплогу* (стр. 205–211). Већ октобра 1932. године, југословенска влада је у жеку светске економске кризе, суочена са недостатком девизних средстава услед све доминантније клириншке размене са већином спољнотрговинских партнера, немачког престанка плаћања ратних репарација и све слабијег прилива дознака из иностранства, привремено обуставила сва плаћања у девизама и од поверилаца затражила смањење обавеза. Уследили су нови преговори и споразуми с Асоцијацијом француских портера, као и Други светски рат током кога није било отплате државних zajmova. Тек са успоставом нове власти у Југославији, коначни споразум био је постигнут 1958. године, уз југословенску обавезу да исплати свега 6,84% дуга који је признала. На крају текста монографије *Париски споразум* читалац ће наћи и закључак на енглеском језику (Summary, pp. 213–18), списак извора и литературе (стр. 219–234) и индекс (стр. 235–245), који значајно олакшавају сналажење у тексту.

Овом монографијом Драгана Ђатовић и Весна С. Алексић дале су изузетан допринос нашој економској историји, али и историографији

уопште. Оне су, без сумње, успеле у својој намери да истраже, реконструишу и објасне веома дуг и компликован процес током којег је питање предратних дугова Краљевине Србије регулисано компромисним решењем. Међутим, оне су овом изузетно инспиративном књигом успеле и у нечему што им, можда, и није била намера. Судећи само према наслову, читалац с правом очекује и добија одличан текст из области економске, тачније, финансијске историје Југославије. Међутим, исти текст показује читаоцу и саму Краљевину СХС/Југославију у једном другачијем светлу, у коме нисмо навикнути да је виђамо. Чак и код колега историчара, најчешће занемарујући да је Краљевина СХС/Југославија потрајала једва мало више од две деценије, често је могуће приметити њено оспоравање као државе, јер није довољно учинила или, бар, није учинила онолико колико је могла на решавању кључних економских проблема. Истраживање и анализа Драгане Ђатовић и Весне С. Алексић, међутим, показују да та иста Краљевина СХС/Југославија може да се посматра као озбиљна држава чија министарства располажу стручним, компетентним и умешним људима који су, не само бранили, већ и успевали да одбране интересе државе и њених грађана. Стога, књига *Париски компромис* ауторки Драгане Ђатовић и Весне С. Алексић мора бити незаобилазна за сваког ко истражује, не само економску историју Краљевине СХС/Југославије, већ и њену спољну политику, дипломатију или њене односе са Француском, у то време доминантном европском силом.

Владимир Љ. ЦВЕТКОВИЋ